

НАДІЯ ГАПОН

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ВАРТОСТЕЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї

ТЕОРЕТИЧНИЙ ВСТУП

Від народження до самої смерті, людське життя пов'язане із родиною. В ній відбувається становлення й самореалізація особистості. Родина здійснює такі важливі для людини функції, як опіка й турбота, соціально-психологічний захист, адаптацію особистості в кризових умовах. Для кожного з нас атмосфера сім'ї має величезне значення. Сучасна українська сім'я та її функції характеризуються суперечливими тенденціями, що впливають на зміни й розвиток відносин у суспільстві загалом. Яка ж вона сьогодні – «чарунка» українського суспільства? Як живе, які проблеми розв'язує, як змінилися стосунки в сім'ї та погляди сучасної молоді на неї?

Впродовж усього ХХ ст. відбувалися складні, часто руйнівні суспільно-політичні процеси, які обумовлювали зміни вартостей української родини. Початок ХХІ ст. охарактеризувався посиленням впливу процесів глобалізації та міграції, які помітно трансформують вартості сім'ї. Науковці О.Ліповська¹, Н.Скотна, В.Стець², Н.Хазратова³ у своїх працях зауважують, що глобалізаційні техно-

---

НАДІЯ ГАПОН – доктор філософських наук, доцент кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка; адреса для кореспонденції: кафедра психології Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Університетська 1, Львів 79002, Україна.

¹ О. Л и п о в с к а я. Глобализация и гендер: взгляд с восточной стороны // Гендерные исследования. Харьков: ХЦГИ 2000. – № 3. – С. 318-324.

² Н. С к о т н а, В. С т е ц ь. Феномен самовизначення у сучасному українському суспільстві // Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал, 2007. – №8 – С. 5-8.

³ Н. Х а з р а т о в а. Психологія відносин особистості й держави. Луцьк: Вежа 2004.– 276 с.

логії презентують нову систему вартостей самореалізації особистості, яка впливає на традиційні, духовно-моральні засади родини. Збільшується час та енергія, яка затрачається на використання нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, натомість ущільнюється сфера емоційного, духовного спілкування між членами родини. Послаблення автентичних родинних стосунків у зв'язку з міграцією породжує функціональне існування молодого людини, що продукує соціальну відчуженість та самотність.

Сучасними українськими дослідниками вивчаються розрізнені аспекти впливу соціальних, політичних, економічних тощо чинників на цінності родини. Виникає необхідність більш цілісно проаналізувати причини та наслідки аномічного стану української родини, а також концептуально окреслити шляхи подолання цього стану. Це обумовило актуальність обраної нами теми. *Метою розвідки* є аналіз впливу суспільно-політичних, соціально-психологічних процесів на вартості української родини.

Впродовж століть історії у культурній самосвідомості народу викристалізовувалися засадничі вартості родини: духовність, злагода, добробут, батьківство-материнство, патріотизм (Рис.1).

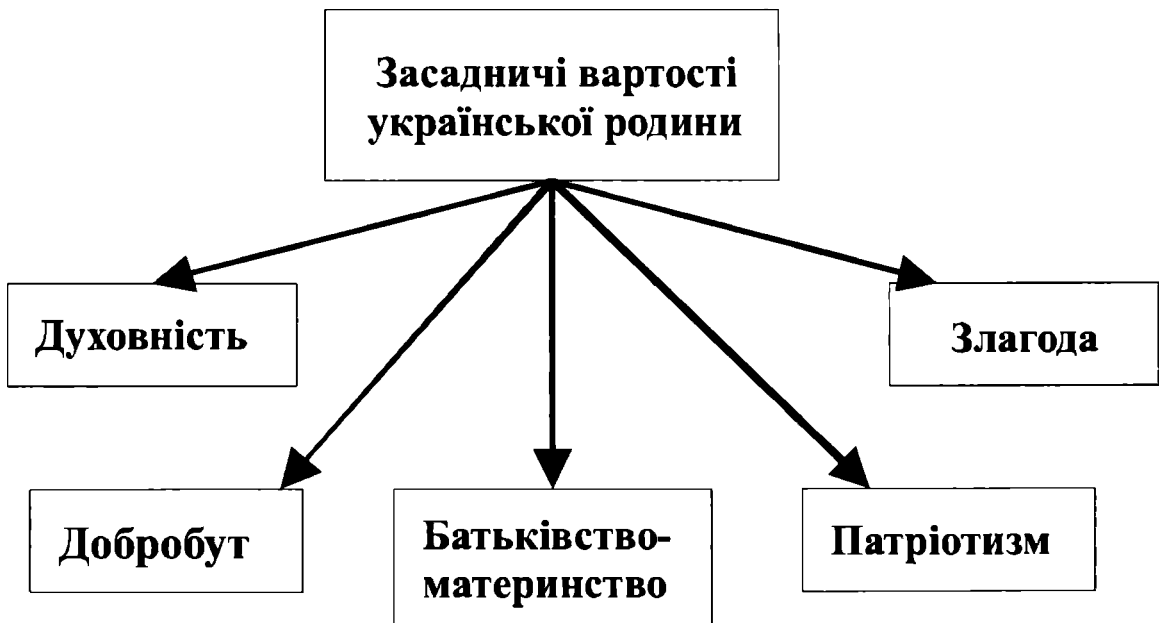

Рис. 1. Засадничі вартості родини

Духовність:

- *Духовне самовизначення родини.* Шанування етнокультурного спадку власного роду, віри, традицій, мови народу, його історичної долі серед інших народів;
- *Любов.* Поєднання та реалізація усіх типів любові від біологічної до жертвовно-духовної.

Злагода:

- *Самоподолання егоїзму індивідуальної людини як передумова стабільності сім'ї.* Здатність управляти своїми бажаннями, поступатися часткою своїх бажань задля родини;
- виконання обов'язків догляду за дітьми, родичами;
- турбота про спільні засоби життєдіяльності;
- створення позитивної родинної атмосфери, яка є запорукою духовно-душевного здоров'я її членів.

Добробут:

- Справедливість у побутових та майнових відносинах;
- Матеріальні умови життя родини.

Батьківство та материнство:

- Природовідповідний розподіл ролей між чоловіком та дружиною у вихованні дітей;
- Виховання великої та дружньої сім'ї на засадах любові, релігії, народних традицій;
- Прищеплення дітям поваги до батьків, старших, працелюбності тощо.

Патріотизм:

- Почуття гордості за свою мову, культуру, любові до рідної землі;
- Формування характеру на засадах громадянських чеснот.

Суспільно-політичні причини захитання вартостей української родин. Історичний екскурс у першу половину, середину ХХ ст. вказують на існування суспільно-політичних причин захитання вартостей родини: руйнування її духовних, релігійних засад більшовицьким режимом; ліквідація економічної основи сім'ї – приватної власності; знищення родини голодомором, масові розстріли „класових ворогів”, відтак зростання безпритульництва дітей та державної „конвейеризації виховання” Суспільно-політичні причини захитання вартостей родини:

- Руйнування її духовних, релігійних засад більшовицьким режимом;

- Ліквідація економічної основи сім'ї – приватної власності;
- Знищення родини голодомором, масові розстріли „класових ворогів”. Зростання безпритульництва дітей обумовили потребу державної „конвейєризації виховання”;
- Сталінсько-комуністична ідеологія сіяла штучну („класову”) ворожнечу між дітьми і батьками, між рідними братами, підняла на п'єдестал культ доносів, аморальність, моду на шлюбні розлучення;
- Друга світова війна, а згодом репресії та депортації лише посилили руйнівні процеси, залишивши вдруге велику масу дітей без родини.

У другій половині ХХ ст. продовжилася деформація засадничих вартостей української родини: насаджування атеїзму, підміна національних традицій сім'ї сурогатами „радянської обрядовості” Була штучно створена міграція молоді – формування психології “переко-типоля” Посилювалася пролетаризація родини: урбанізовані родини повністю узалежнювались від держави. Погіршувалося здоров'я родини через екологічні катастрофи (Чорнобиль, недолуга хімізація тощо). З початку 60-х років і протягом двадцяти років українська родина в середньому складалася з чотирьох осіб – батько, мати, двоє дітей. У 90-х цей показник почав невблаганно падати. І хоча за останні два-три роки народжуваність дещо збільшилася, це є недостатньо, аби не назвати Україну „країною однодітних родин”

Специфіка побудови української держави з 90-х рр. ХХ ст. викликала аномію суспільної системи, що поглиблювалася процесами глобалізації та міграції. „Глобалізація” означає системні зміни, процеси, які відбуваються в економіці, політиці, культурі національних спільнот сучасного світу. Ці процеси трансформують старий порядок і прагнуть створити новий світоустрій. Універсальною цінністю робиться „ринок”, який відтворюється у його найбільш жорсткій моделі, при якому гуманістичні вартості займають в ієрархії нище місце, ніж гроші, матеріальні блага.

Трансформація вартостей сім'ї під впливом соціально-економічного чинника. Він задіяв внутрішньодержавну та зовнішню соціальну мобільність людини, що мала на меті матеріальне забезпечення родини. На прикладі процесів, які відбуваються в країнах Східної Європи (так званий регіон перехідного періоду) соціальні психологи, культурологи відстежують поступове заміщення раніш утверджуваних та декларованих (радянських, комуністичних) вартостей та принципів соціального співжиття новими принципами [5,322]. На

місце декларованих принципів співпраці та підтримки приходять ліберальний індивідуалізм та конкурентність. Найгірше те, що у суспільній свідомості боротьба за економічний статус замінює значущість співчуття та турботи, диктат сили витісняє потребу в неієрархічних способах вирішення проблем, роз'єднаність людей приходять на зміну родовим, сімейним, етнічним зв'язкам та ідентифікаціям. Наприкінці ХХ ст. процеси глобалізації та специфіка побудови держави перехідного типу увиразнили існуючий *аномічний* стан сім'ї, усієї суспільної системи. Аномія (від грецької – беззаконня) – стан суспільства, що характеризується розпадом системи традиційних цінностей і норм, дезорієнтацією суспільства й особи. В умовах аномії у суспільстві не продукується морально-етичних стандартів [6, 97].

Соціально-психологічний стан родини. За даними комплексного обстеження умов життя домогосподарств, проведеного на порозі ХХІ ст., понад чверть населення України (26,7%) належать до категорії бідних, до злиденних – 14,7%. Дві третини бідного населення – це сім'ї з неповнолітніми дітьми. Майже половина бідного населення – сім'я з дітьми, де усі дорослі працездатного віку (47,2%). Ще 18 із ста бідних – родини, де всі дорослі працюють⁴ Більшості молодих сімей важко утримувати без сторонньої допомоги навіть одну дитину, а вже про двох, трьох і більше – годі й говорити. Шлюб і народження дитини часто відкладають до «кращих часів».

Не квапляться з реєстрацією шлюбів і відмовляються від неї частіше пари старшого віку: у середньому кожен другий чоловік і жінка віком 25-29 років. Збільшується в цілому вік молодих пар, які одружуються. Рідше можна зустріти студентське подружжя. Великий відсоток 30-35-річних жінок, котрі жодного разу не були у шлюбі. Статистика останніх років не залишає найменших сумнівів: кількість шлюбів зменшується, а розлучень, навпаки, збільшується.

Відкладання шлюбів і народження дітей деформує традиційну модель життєвого циклу людини й родини. Зокрема новим для України є те, що деякі жінки визнають за краще народжувати раніше, ніж виходити заміж. Найбільше серед сімей, що мають до двох дітей, таких, де члени подружжя, особливо дружина, мають закін-

---

⁴ Соціальний індикатор рівня життя населення: Статистичний збірник. – Київ: Державний комітет статистики України 2005. – 229с.

чену середню спеціальну або вищу освіту. Сучасні жінки часто відкладають народження первістка до свого тридцятиріччя – «спочатку кар'єра, а згодом діти». Поширеним стало позашлюбне материнство в дуже молодому віці й несвідома багатодітність соціально неблагополучних родин.

Економічні труднощі, невлаштованість молоді, невпевненість у майбутньому – основні причини нетрадиційних для України шлюбно-родинних відносин. Зростає частка юридично незареєстрованих (так званих громадянських) шлюбів. З'явилася відносно нова для України модель стосунків – родини „нових українців”, для яких типовою є зосередженість на вартостях добробуту. Більшість сімей „нових українців” було створено задля взаємної вигоди: він їй – певний рівень життя, вона йому – свою вроду. У такій родині цілком інша модель стосунків – психологічних, культурних, інше виховання дітей. Тут духовність та почуття любові не є основним. Стосунки будуються за модною моделлю – дитина, гувернантка, хороша приватна школа. Якщо в чоловіка виникнуть проблеми, він втратить бізнес – дружина не буде йому підтримкою, просто залишить його, шукаючи іншого спонсора.

Сімейні проблеми, обмаль часу для спілкування з дітьми призводять до розриву душевно-духовних сімейних зв'язків, обмежують можливість батьків і дітей разом проводити дозвілля. Нестабільність стосунків, відсутність необхідної культури сімейного життя, пияцтво батьків призводить до збільшення кількості зруйнованих сімей і дітей, котрі потрапляють у спеціальні дитячі заклади, жебракують, бродяжать.

Психологи та педагоги констатують, що більшість молодих подружніх пар сьогодні психологічно не підготовлені до шлюбу. Оскільки нині особиста свобода, а разом із нею і свобода вибору партнера є цінністю, то вже ніщо не стримує молоде подружжя від розлучення. Втративши національні сімейні традиції, майбутнє українське подружжя намагається копіювати американський спосіб життя – з його прагматичними зв'язками, повною матеріальною незалежністю її членів тощо. Тоді як в американському суспільстві, стурбованому тривожною сімейною статистикою, проблеми моральності й сімейності вирішуються на якісно новому рівні.

Важко сказати, якою зрештою стане українська родина. Але поки що переважає такий її тип, де позитивні складові старої моделі вже не діють, а нові норми ще не склалися. Український інститут со-

ціальних досліджень, який проводить свої дослідження в рамках проекту «Молода сім'я України» (1994-2015 рр.), отримав цікаві результати. Вони свідчать, що за шкалою загальнолюдських цінностей у більшості молодих родин на порозі ХХІ ст. чільне місце займають вартості сім'ї. (89,8% респондентів). Створюючи родину, молоді люди називають такі цінності, як здоров'я, діти, кохання, матеріальне забезпечення, сексуальна гармонія, впевненість у собі. Усе це тісно пов'язано з виконанням сімейних функцій.

Стосовно уявлень про свій сімейний статус, то на перше місце чоловіки виносять функцію народження й виховання дітей (90,3%), на друге – задоволення потреб у коханні, особистому щасті, почутті захищеності (74,2%). При цьому привертає увагу те, що коли чоловіки вибирали з перерахованих в анкеті трьох сімейних цінностей (кохання, діти, побут), то переважна більшість із них вибрали кохання 74,7%, а народження й виховання дітей вважають найважливішою сімейною цінністю лише 15,5%.

З наведених даних можна припустити, що в сучасному шлюбі домінуючою ціннісною орієнтацією є кохання й пов'язане з ним особисте щастя, емоційний комфорт у родині. Тут, здавалося б, є суперечність між уявленнями про найважливіші функції сім'ї. Адже на першому місці мали б бути вартості батьківства-материнства. Натомість багато молодих людей основною вартістю сім'ї називає любов. Проте 64% опитаних вважають ідеальною сім'єю таку, яка має двох дітей.

Специфіка внутрішньої мотивації родини до міграції. Аномічні ознаки соціальної мобільності родини відстежуються на рівні мотивації до праці членів родини. Ще 5-8 років назад головним чинником бідності родин в Україні було безробіття. Сьогодні низькі заробітки не дозволяють родинам перетнути межу бідності. Усе це штовхає батьків та матерів на пошук роботи за межами України. Крім цього, гонитва за високими доходами стало самоціллю та причиною продовження міграційного становища членів родини (батька чи матері). Деформоване розуміння багатьма трудовими мігрантами цінностей сім'ї, кар'єри, здоров'я посилювалося специфікою державної політики. Звернемось до кількісних параметрів міграції членів родин. За різними статистичними даними з України емігрувало приблизно 5-7 мл. осіб. Непокоїть факт готовності до еміграції української молоді (рис. 2).

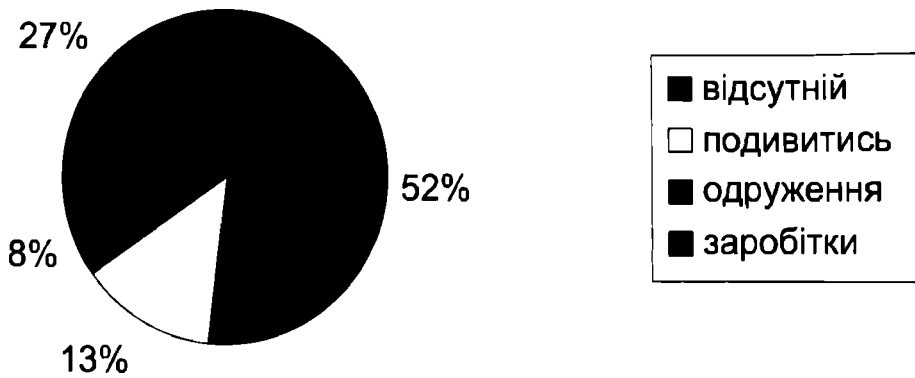

Рис. 2. Мотиви міграції молоді

Найбільш уразливими до бажання емігрувати виявились члени молодих родин. 47% українців віком до 40 років готові виїхати за кордон. Ба більше, подружжя виявляє готовність дозволити один одному бути в трудовій еміграції роками (рис. 3).

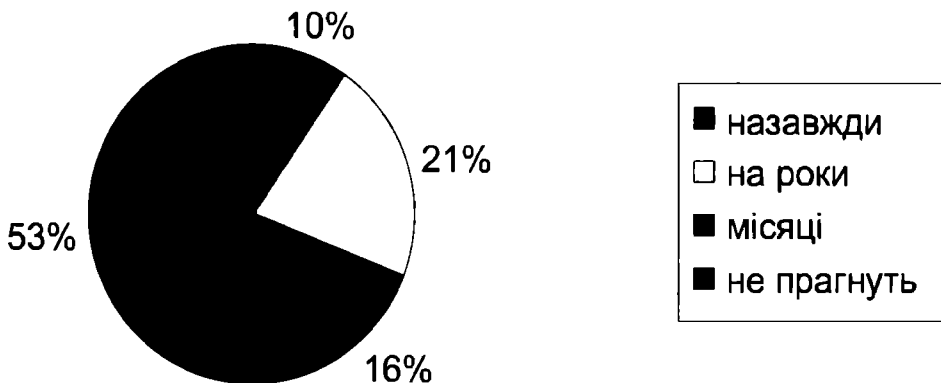

Рис. 3. Готовність молодих сімей дозволити дружині, чоловікові емігрувати

Процеси еміграції захитали вартості сільської родини, яка була споконвічним носієм вартостей батьківства-материнства. За даними досліджень Державного інституту проблем сім'ї та молоді, неурядових організацій (2005 р.) найбільше емігрують:

- члени сільських родин (райцентрів, малих містечок);
- особи віком 25-27 років, більшість з яких уже мають сім'ї (50-60% мають дітей).

За інформацією веб-сайтів Міністерства внутрішніх справ України: молоді нелегальні емігранти є групами ризику. Адже впродовж 1998-2005 років виявлено 1279 злочинів торгівлі людьми.

Практичне дослідження особливостей репрезентації вартостей сім'ї студентською молоддю. Репрезентації молоді виявлялися за допомогою аналізу їх наративів про родину. Досліджуваними були студенти 2-3 курсів факультету міжнародних відносин та філософського факультету (всього 102 особи) Львівського національного університету ім. І. Франка. Об'єкт дослідження: наративи студентів. Наративна тема: “Українська сім'я: вчора, сьогодні, завтра” Наратив (рефлексивне письмо) – це якісний метод дослідження в гуманітарних та соціальних науках. У психології використовується у дослідженні соціальних, когнітивних та перцептивних процесів⁵ У якості соціального конструкту слугує збереженню і створенню колективного знання. Студентські наративи аналізувалися за схемою, запропонованою В. Лабовим, Д. Валецьким, Ц. Барклей та попередньо апробованої автором статті⁶

Спочатку було з'ясовано домінуючий умонастрій молоді стосовно запропонованої теми. Початок розповіді конотував з минулим родини, середина – з теперішнім її станом, кінець розповіді – з майбутнім. Відтак кількісно за формою умонастрою наративи були: 50% **прогресивні** (оповідь розпочинається з негативної емоційної оцінки подій і завершується позитивною); 42% **регресивні** (оповідь починається з позитивної емоційної оцінки і завершується негативною) та 8% **стабільні** наративи (оповідь розпочинається або з позитивної емоційної оцінки або з негативної і не змінюється впродовж розповіді). Це означає, що більшість студентської молоді розуміє сім'ю як неперехідну вартість та оптимістично дивиться на її розвиток. Доволі численна кількість досліджуваних свідомі загроз, які несуть процеси міграції для засадничих вартостей родини.

Надалі інформація, наявна у наративах аналізувалася структурно. Були виокремлені герої початку наративу, це – батько (31%), мати (37%), діти (13%), а також не було жодних героїв родини (19%), тут родина описувалася у знеособлених категоріях (рис. 4). Минуле

---

⁵ К о ш м а н о в а, Т. С., Н а р о н, Н. Р., С а r t e r, С. С.: *Extreme Social Situations in the Narratives of Ukrainian Teacher Candidates* // „Teaching and Teacher Education” 23(2007), № (4). – P.215-225.

⁶ Г а п о н Н.: *Гендерний аналіз наративних стратегій про соціальні ситуації* // *Такі відмінні й такі подібні: Україна і Польща у світлі порівняльних досліджень суспільних наук: Тези міжнародної наукової конференції (9-10 вересня 2005 р., Львів).* – С. 23.

родини пов'язувалося з вартостями материнства-батьківства, з міцністю духовних зв'язків, цінностями поваги, послуху за відсутністю добробуту. Більшість наративів (84%) відображає позитивне ставлення до героїв.

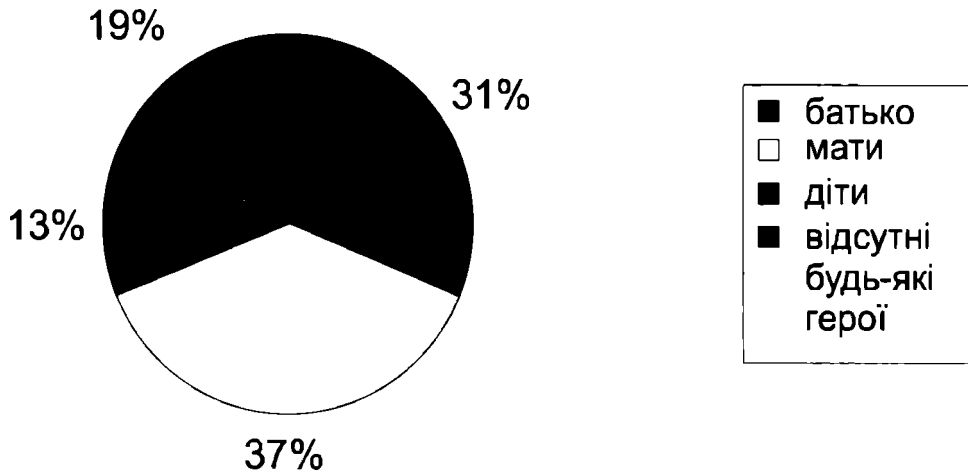

Рис. 4. Герої початку наративу

Героями *середини* наративу були – жінка (30%), матір (35%), діти (25%), а також не було жодних суб'єктів (героїв) родини (10%). Прикметним є те, що батько в наративах про сьогоденний стан родини не згадується (рис. 5). Автори розмірковують про конфлікт жіночих ролей. Теперішнє родини пов'язується з вартостями материнства, дитинства, турботою про добробут. Більшість наративів (75%) відображає амбівалентне ставлення до героїв.

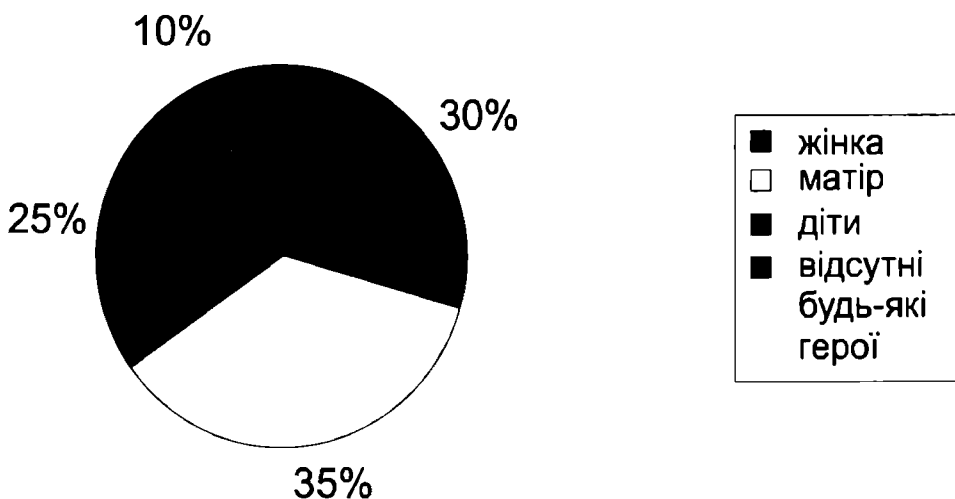

Рис. 5. Герої середини наративу

Домінуючими героями кінця наративу (рис. 6) є діти (30%), батьки (10%), а також відсутні будь-які герої (60%), зокрема родина характеризується у соціально-вартісних категоріях.

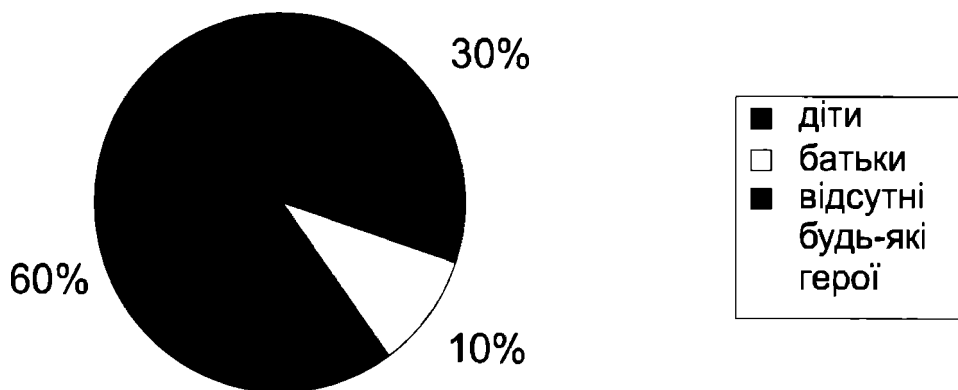

Рис. 6. Герої кінця наративу

Більшість наративів (85%) про майбутнє родини відображає позитивне ставлення до героїв. Наприклад: „[...] цінності сім’ї невмирущі”, „[...] родина буде великою, де пануватимуть любов та затишок” Автори розмірковують про незвідність духовних засад родини.

Отож, ставлення студентської молоді до головних героїв родини є різним. Студенти позитивно ставляться до головних героїв української родини минувшини та майбуття. Герої наративів родини сьогодення викликають у студентів амбівалентне ставлення, переважно через ситуацію конфліктних соціальних ролей сучасних жінок та матерів.

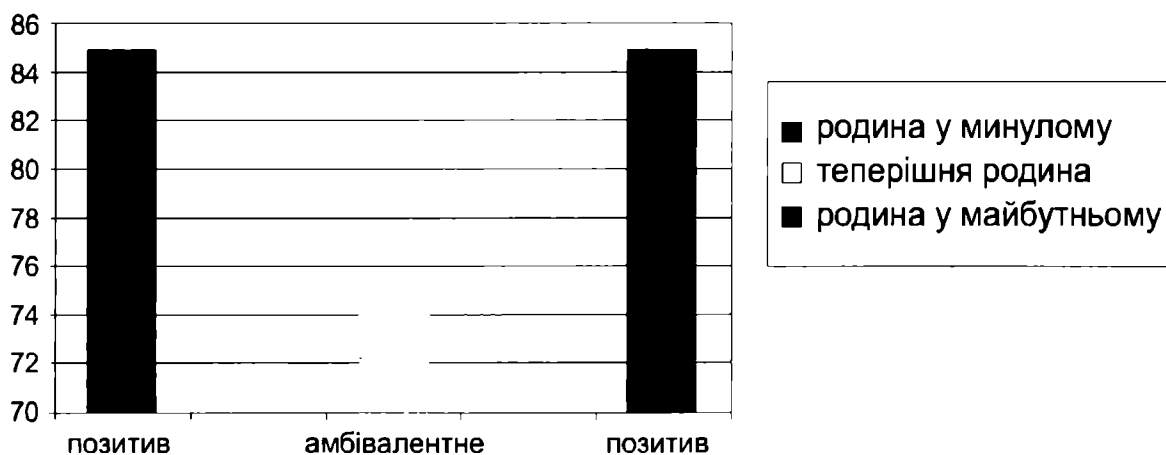

Рис. 7 Ставлення студентів до героїв української родини минулого, теперішнього та майбутнього

Узагальнимо основні положення студентських наративів на тему „Українська сім'я: вчора, сьогодні, завтра” По-перше, українська родина у минулому, що була заґрунтована на християнській вірі, традиційному розподілі ролей оцінюється як „мужня, сильна”, спроможна вибудувати свої ціннісні засади в непростих історико-культурних умовах. По-друге, українська родина сьогодення зазнає стагнації через зміну ціннісних пріоритетів. Надмірний акцент на добробуті, матеріальних цінностях посилює зміну ролей жінок їх соціальну мобільність. Студенти у своїх наративах пишуть, що матір стає „[...] справжнім взірцем любові лише на дистанції (в трудовій еміграції), „Жінка – це приклад любові, а не валіза зі статусом, самоповагою та гордістю” По-третє, українська родина у найближчому майбутньому за економічної стабільності зможе зберегти своє духовне осереддя. Студенти вірять, що побудова сім'ї та самореалізація в ній, стане вагомим мотивом, ніж індивідуалістична самоактуалізація особи.

Отже, з метою послаблення негативних аспектів сучасних міграційних процесів, які відбилися на становищі української родини слід задіяти всі позитивні ресурси інформаційного суспільства й посилити суспільну комунікацію на відродження засадничих вартостей української родини. На рівні освітніх інститутів, просвітницьких організацій, асоціацій, релігійних громад слід інтенсифікувати діалог з родиною. Адже в основі будь-якої життєдіяльності сім'ї є певна психокультура, що визначає її соціальну мобільність. Необхідно провадити діалог з батьками стосовно їх економічної мотивації діяльності – для чого заробляти гроші, якщо втрачаються емоційні, духовні зв'язки з дітьми? На рівні громадських ініціатив слід впливати на роботу українських владних інститутів стосовно розробки соціальних проектів скерованих на зниження обсягу, темпів еміграції. Невідкладним є укладання міжнародних домовленостей стосовно правових аспектів еміграції, які мають запобігати явищу торгівлі людьми. Відродити духовні цінності української родини вкрай складно без державного реформування, системної роботи всередині українського суспільства, яка б включала соціальні, освітні проекти.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Гапон Н.: Гендерний аналіз наративних стратегій про соціальні ситуації // Такі відмінні й такі подібні: Україна і Польща у світлі порівняльних досліджень суспільних наук: Тези міжнародної наукової конференції (9-10 вересня 2005 р., Львів). – С. 23.
- Липовська О.: Глобалізація и гендер: взгляд с восточной стороны // Гендерные исследования. – Харьков: ХЦГИ 2000. – № 3. – С. 318-324.
- Соціальний індикатор рівня життя населення: Статистичний збірник. – Київ: Державний комітет статистики України 2005. – 229с.
- Скотна Н., Стець В.: Феномен самовизначення у сучасному українському суспільстві // Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал, 2007. – № 8 – С. 5-8.
- Хазратова Н.: Психологія відносин особистості й держави. Луцьк: Вежа 2004. – 276 с.
- Шевчук Л.: Проблеми індивідуального й суспільного здоров'я в контексті трансформації соціальної мобільності // Соціогуманітрані проблеми людини. – 2006. – № 2. – С. 95-105.
- Koshmanova, T. S., Haron, N. P., Carter, C. C.: Extreme Social Situations in the Narratives of Ukrainian Teacher Candidates // „Teaching and Teacher Education” 23(2007), № (4). – P.215-225.

TRANSFORMACJA SYSTEMU WARTOŚCI
WSPÓŁCZESNEJ UKRAIŃSKIEJ RODZINY

S t r e s z c z e n i e

Niniejszy artykuł przedstawia przyczyny i skutki zmian zachodzących w systemie tradycyjnych wartości rodziny, nakreśla ogólny stan anomii w ukraińskiej rodzinie, a także wskazuje drogi przezwyciężenia owego stanu. Problematyka ta jest rozpatrywana w perspektywie przyczyn społecznych zarówno w wymiarze historycznym, jak i oddziaływania obecnych tendencji globalizacyjnych i migracyjnych. Autorka zwraca szczególną uwagę na negatywne oddziaływanie migracji zarobkowych na rodzinę, takich mianowicie jak niszczenie fundamentalnych wartości ukraińskiej rodziny, zaburzenie bliskości emocjonalnej i więzi między małżonkami oraz rodzicami i dziećmi. Wskazano także na aspekty socjoekonomiczny i psychologiczny jako istotne z punktu widzenia zmian funkcjonowania rodziny oraz ich znaczenie w podjęciu decyzji o wyjeździe za granicę i narażenie rodziny na rozłąkę migracyjną. W artykule przytoczone są wskaźniki ilościowe odnośnie do zakresu ukraińskiej migracji oraz ściśle związane z nimi wskaźniki zawartych ślubów oraz urodzeń, ukazując jednocześnie dalsze kierunki ich zmian.

Autorka analizuje niedostateczne oddziaływanie państwowych instytucji socjalnych na poziom stabilizacji rodziny oraz udowadnia konieczność całościowego wykorzystywania w ukraińskim społeczeństwie pozytywnych aspektów technologii informacyjno-komunikacyjnych

w podniesieniu świadomości społecznej odnośnie do zagrożeń dla rodziny. Przykładem takiego sposobu oddziaływania w celu likwidacji negatywnych skutków destabilizacji rodziny są inicjatywy podejmowane przez organizacje pozarządowe oraz realizacja międzynarodowych projektów o charakterze prorodzinnym.

W pracy przedstawiono wyniki psychologicznych badań młodzieży studenckiej, przeprowadzone za pomocą metody narracji, które odzwierciedlają wystąpienie zmian w wyobrażaniu sobie wartości ukraińskiej rodziny: w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.

Podsumowując, autorka wskazuje na konieczność komplementarnego podejścia do sposobu przezwyciężenia kryzysowych zjawisk współczesnej ukraińskiej rodziny, które przywiduje współdziałanie państwa, kościoła, organizacji pozarządowych oraz instytucji oświatowych. Szczególnie podkreśla konieczność rozpoczęcia prac nad nowymi projektami reform w sektorze socjoekonomicznym – poprzez zmniejszenie zasięgu i tempa migracji zarobkowych.

Tłumaczyła Julia Gorbaniuk

Słowa kluczowe: ukraińska rodzina, wartości, ruchy społeczne, kryzysy rodziny, socjalna polityka, narracja, migracja.

Key words: Ukrainian family, values, social movements, family crises, social policy, narrative, migration.

Ключові слова: українська родина, цінності, криза сім'ї, соціальна політика, наративи, міграція.